

Bócai Dalma

A kalendárium és használója*

Thurzó György nádor kalendáriumfeljegyzéseinek tanulságai

Bevezető gondolatok: a Schreibkalender és elemzésének módszertani lehetőségei

A kalendárium a könyvnyomtatás elterjedésétől kezdődően az egyik legnagyobb példányszámban megjelent és elkelt nyomtatványtípus volt. Folyamatos, évről évre történő kiadása a legalapvetőbb jövedelmező nyomdai tevékenységek közé tartozott.¹ A kalendáriumok elsődleges (olvasó és naplóíró) célközönsége Közép-Kelet-Európában a művelt, nemesi arisztokrácia volt.² Az idő múlásának jelzését és néhány asztrológiai jóslatot tartalmazó kalendáriumokat a kiadók a 16. század végétől egyre hosszabb és összetettebb toldalékokkal egészítették ki, ezzel is versengve egymással.³ A naptárak ezen olvasmányos részei az adott kiadó-

---

* A dolgozat az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ DUKKON Ágnes, *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérében*, Bp., ELTE Eötvös, 2003, 12; SEETHALER, Josef, *Die Kalenderdrucke – ein frühes Massenmedium?* Anmerkungen zu einigen Charakteristika der Wiener Kalenderproduktion des 15. bis 17. Jahrhunderts = *Österreichische Mediengeschichte*. Band 1: Von den frühen Drucken zur Ausdifferenzierung des Mediensystems (1500 bis 1918), Hrsg von Matthias Karmasin, Christian Oggolder, Wiesbaden, Springer VS, 2016, 76–86; TERSCH, Harald, *Schreibkalender und Schreibkultur*; Zur Rezeptionsgeschichte eines frühen Massenmediums, Graz, Neugebauer, 2008, 18; PESTI Brigitta, *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Bp., Eger, 2013, 184–186.

² KOVÁCS I. Gábor, *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig, A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*, Bp., Akadémiai, 1989, 7–14; A magyarországi nemesség könyvtáiról és olvasmányairól részletesen és összefoglalóan ld.: MONOK István, *A művelt arisztokrata, A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*, Bp., Kossuth, Eger, EKF, 2012; TERSCH 2013, i. m. 56–58. – A 16–18. századból nagy számban maradtak fenn különböző típusú diáriumok, melyeket a nemesi arisztokrácia tagjai, vagy a környezetükben forgolódo értelmiségiek vezettek. Ezeket a magyar történetírás már a 18. század végétől elkezdte kiadni. A kiadott napló(részlete)k listáját ld.: S. SÁRDI Margit, *Napló-könyv, Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*, Máriabesnyő, Attraktor, 2014, 292–302.

³ DUKKON Ágnes, *A kalendárium és a teátrum világának érintkezései – avagy néhány adalék egy 17. századi szállóige „karrierjéhez”* = *Szín-játék-költészet*, Tanulmányok a nyolcvan éves Kilián István tiszteletére, szerk. Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna, Bp., Partium, Nagyvárad, Protea Egyesület, 2013, 47–52.

tól, földrajzi térségtől, célközönségtől, illetve korszaktól és politikai helyzettől⁴ (stb.) függően változhattak. Jellemzően azonban az adott év időjárásának várható alakulására, a mezőgazdasági termésére, és járványokra vonatkozó jóslásokból épültek fel. Ezeket egészítették ki olykor a bolygók együttállásaiból az adott térség politikájára, a háborúk alakulására vonatkozó következtetések, valamint a mindennapi életre vonatkozó hasznosnak ítélt tanácsok, ismeretterjesztő, szórakoztató írások és esetenként (világ)krónika is.⁵

A 16. századtól a naptárak számos változatban jelentek meg: például csízio,⁶ egylapos falinaptár, almanach, történeti kalendárium⁷, *Schreibkalender* stb. Az utóbbi típus abban különbözött a többi kora újkori naptártól, hogy tartalmazott rövid feljegyzések beírására alkalmas, napok szerint felosztott, előre nyomtatott oldalakat, illetve hosszabb leírások számára alkalmas üres lapokat is.

A feljegyzéseknek szánt (részben) üres oldalakkal és prognosztikonnal kiegészített *Schreibkalender* mint nyomtatványtípus, és (amennyiben használták) a benne vezetett kéziratos napló egyfajta heterogén médium, komplex történeti forrás. Egyszerre kínál lehetőséget a korszak egyik legnépszerűbb a nyomtatványtípusának és használatának együttes elemzésére (írás: kalendáriumi rész, olvasás: prognosztikon rész).⁸

Dolgozatomban a Thurzó György nádor által használt, a nagybiccsei Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči levéltár anyagában az 1596-os, az 1604-es, az

⁴ G. ETÉNYI Nóra, *Toposzok és újítások a kora újkori Magyarországekében a 17. századi német nyomtatványok tükrében = Korall*, 38(2009), 4, 129–131.

⁵ DUKKON Ágnes, *A kalendáriumok művelődéstörténeti jelentőségéről a XVII–XVIII. század fordulójáig = A megváltozott hagyomány*, Tanulmányok a XVIII. századról, szerk. Hopp Lajos, Küllös Imola, Voigt Vilmos, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, ELTE Folklorisztika Tanszék, 1988, 299–312; Uő, *A régi kalendáriumok titkairól = Fejezetek a magyar művelődés történetéből*, szerk. Závodszy Géza, Bp., ELTE TFK, 1992, 26–27; HERVAY Ferenc, *Magyar krónika a régi magyar kalendáriumokban = Magyar Könyvszemle*, 86(1970), 4, 373–378.

⁶ A csízio verses öröknaptár, eredetileg 24 verssorból állt, minden egyes hónaphoz két sor, és minden naphoz egy szótag tartozott, melyek latin nyelven, erősen rövidített formában sorolták a kisebb és nagyobb egyházi ünnepeket, illetve a fontosabb szentek napjait. A csízio műfajáról bővebben ld. BORSA Gedeon, *A magyar csízio kialakulásának története = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974–1975*, 265–346; Uő, *A csízio kiadástörténete = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1976–1977*, 307–379. Régi Magyar Költők Tára, Új folyam 12, XVI. századbeli magyar költők művei, 1587–1600. (Illyefalvi István, Cserényi Mihály, Csáktornyai Mátyás, Póli István, Beythe István, Baranyai Decsi János, Ceglédi Nyíri János, Munkácsi János és ismeretlen szerzők históriái, Telegdy Kata verses levele, Fortuna sorsvetőkönyv, naptárversek) Sajtó alá rendezte Orlovsky Géza, Bp., Balassi, 2004, 565–589, 752–767.

⁷ Ezt a kalendáriumtípust mint a Schreibealender elődjét részletesen elemzi: TERSCH 2013, i. m. 38–50.

⁸ Vő. TÓTH Zsombor, *A kora újkori könyv antropológiája, Kéziratos és irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában*, Bp., Reciti, 2017 (Irodalomtörténeti füzetek, 178), 7, 18–23.

1607-es és az 1612-es évekből fennmaradt kalendáriumokat,⁹ valamint a bennük található napló(részleteket), és az 1597-es év másolatban fennmaradt feljegyzéseit elemzem. Célom a nyomtatott kalendárium és az írott szövegrészek együttes elemzése, a kalendárium és használója viszonyának, valamint a használat céljának meghatározása.

A kalendáriumok használója: Thurzó György

Thurzó György (1567–1616) nádor (1609–1616) polgári-nagyvállalkozói eredetű, kiterjedt közép-európai kapcsolatrendszerrel bíró családja a 16. század elején emelkedett a magyar nemesi rend politikai vezető rétegébe. A több ágra bomló família gazdasági és politikai karrierstratégiája igen nagyfokú változatosságot mutatott, tagjai foglalkoztak kereskedelemmel, hitelezéssel, de említhetők közöttük politikusok és magas rangú egyházférfiak, humanisták is. Mindezt királyi donációval kiegészítve komoly vagyont halmoztak fel.¹⁰ A 16. század első felében a Thurzó család tagjai jelentős mecénási tevékenységet folytattak,¹¹ köztük Thurzó János, Boroszló püspöke, aki itáliai és krakkói egyetemi tanulmányai után lépett egyházi pályára. A humanista, tudós főpap jelentős szerepet játszott Boroszló könyves kutúrájának fejlődésében. A boroszlói könyvkiadás később más lengyel városokra is hatást gyakorolt, ami pedig közvetetten a magyar kalendáriumkiadást is befolyásolta: a 16–17. század fordulóján ugyanis a Magyar Királyság területén kiadott kalendáriumok többsége lengyel mintára készült.¹²

A naplóírás hagyományának nyomai Thurzó György környezetében

Thurzó György pályája csúcára 1609-ben ért, mikor az ország nádorává választották.¹³ Biccsei udvarában – amely a 17. század elején az ország egyik meghatározó társadalmi és hatalmi-politikai tere volt – pontosan kidolgozott ügykezelés-

⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/1, 225/2, 225/3, 225/4, 225/5. Thurzó György kalendáriumairól összefoglalóan: KOČIŠ, Jozef, *Denníky Juraja a Imricha Thurzo = Slovenská Archivistika*, 2(1967), 2, 109–112.

¹⁰ PÁLFFY Géza, *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon = Történelmi Szemle*, 53(2011), 1, 64–83; SKLANDANY, Marián, *Hospodársky vzostup Thurzovcov = Thurzovci a ich historický význam*, ed. Lengyel Tünde a kol., Bratislava, Pro Historia Historický ústav SAV, 2012, 27–37.

¹¹ WENZEL Gusztáv, *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc, Négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból 1497–1540*, Bp., Akadémiai, 1878, 45–63.

¹² DUKKON 2003, i. m. 46–48; VARJAS Béla, *A magyar könyvkiadás kezdetei és a krakkói magyar nyelvű kiadványok = Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich i kulturalnych*, szerk. Jan Rechman, István Csapláros, Wrocław, Warszawa, Kraków, Ossolineum Wydawca, 1969, 112–113.

¹³ KÁROLYI Árpád, *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása, II. közlemény = Századok*, 53(1919), 3–10, 124–156.

sel működő kancellária dolgozott. Emellett mindenhová magával vitt legalább egy titkárt, és váraiban is megkövetelte, hogy folyamatosan tartózkodjon legalább egy, aki megérkezésekor rendelkezésére áll.¹⁴ Ők készítették el a fogalmazványokat, tisztázták le a különböző iratokat és leveleket, és feltehetően tőlük származhatnak Thurzó György naplóinak nem saját kezével, illetve egyes szám harmadik személyben írt bejegyzései is. Thurzó György udvarában a kancelláriája pontos működése mellett levéltára és könyvtára rendjére is ügyelt. Könyvgyűjteményét 1611-ben rendeztette kassai titkárával, Samuel Hamellel. A revízió során Hamel (a meglévő egy mellé) három tékát készíttetett a kollekciónak számára, bekölttette az újonnan szerzett könyveket, és az 1610-ben kelt katalógust felhasználva újrendezte a gyűjteményt.¹⁵

Sem a könyvtár, sem a levéltár inventáriuma nem tartalmazza azonban a Thurzó György által használt kalendáriumok címét, sem pedig utalást a meglétükre. Ennek oka az lehet, hogy használatuk a mindennapi élethez kötődött, céljuk az „idővel való elszámolás” volt, valamint az emlékezet segítése: például, hogy Thurzó György mikor, hol járt, kinél vendégeskedett, kinek tartoznak ezzel stb. A kalendáriumokban vezetett naplók egy-egy dátumhoz rendelt rövid bejegyzéseket tartalmaznak, többnyire csupán annyit, hogy Thurzó György (és kísérete, de ezt általában nem említik) mikor, hol étkezett, mikor, hova utazott, meddig tartózkodott az adott helyen és ott kivel találkozott, ritkábban, hogy mit csinált az adott napon. Ily módon a naplók vezetésének célja a kollektív udvari emlékezet támogatása is lehetett, hiszen a ’dominus’ és közvetlen környezete, illetve tágabb értelemben véve az udvara szoros kapcsolatban állt egymással.¹⁶

A kalendáriumok nem tartalmaznak azonban semmiféle hivatalos adatot a Thurzó család politikai, társadalmi és gazdasági befolyására vonatkozóan, így feltehetően megőrzésük nem számított kiemelkedően fontosnak. Ezért is lehet, hogy szórványosan és véletlenszerűen, mindössze négy évből maradt fenn eredeti, kalendáriumba vezetett napló Thurzó György életéből, és egy Thurzó Imréről. Pedig a naplóírás hagyománya a Thurzó család környezetében a 16. század közepétől megfigyelhető. Az első magyar naplóíró által összeállított országgyűlési naplót a Thurzókkal rokonságban álló Fugger család számára készítette Feller

¹⁴ Thurzó György kancelláriájának működéséről részletesen ld: ILA Bálint, *Magánkancelláriai ügyintézés és magánlevéltári rendszer a XVII. század első felében = Levéltári Közlemények*, 26(1955), 1, 124–147.

¹⁵ LUDÁNYI Mária, *Könyvtárrendezés Thurzó György nádor udvarában 1611-ben = Collectanea Tiburtiana, Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. Galavics Géza, Herner János, Keszérű Bálint, Bp., 1990, 271–277; IVÁNYI Béla, *Thurzó György könyvtára 1610 = A magyar könyvkultúra múltjából*, Iványi Béla cikkei és adatgyűjtése, Sajtó alá rendezte és a függelékét összeállította Herner János, Monok István, Szeged, JATE BTK, 1983 (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11), 505–535; DUKKON Ágnes, *A könyves kultúra és a kalendárium-műfaj kapcsolata a 16–18. századi Közép-Európában = Magyar Könyvszemle*, 120(2004), 2, 119–130.

¹⁶ KOLTAI András, *Udvar és rendtartás a 17. századi Magyarországon = Uő, Magyar udvari rendtartás, Utasítások és rendeletek 1617–1708*, Bp., Osiris, 2001, 7–26.

Miklós 1546-ban.¹⁷ Illésházy Tamás, a Thurzó Györggyel egy szellemi és politikai körbe tartozó Illésházy István nádor apja 1547-től vezetett naplót. (A két család később Illésházy István unokaöccse, Gáspár, és Thurzó György lánya, Ilona házasságával rokonságba is került egymással.) Révay István – akinek unokaöccse, Gáspár szintén beházasodott a Thurzó családba – a 16. század közepétől már feltehetően vezetett naplót. Bár az eredeti dokumentum nem maradt fenn, fia, László abból másolta ki az ő életét megelőző családi adatokat.¹⁸ Thurzó György számára ezek mintául szolgálhattak.

Závodszy György 1586-tól vezette naplóját előbb Thurzó György, majd Thurzó Imre titkáráként. A feljegyzések egy részét Bél Mátyás az 1735-ben Pozsonyban megjelent *Adparatus ad historiam Hungariae* című munkájában közzétette,¹⁹ az eredeti napló azonban ismeretlen helyen lappang, vagy megsemmisült a történelem viharában. Závodszy György a naplót 38 éven át (1586-tól 1624-ig) vezette. Az egyes évek Bél Mátyás által kiadott bejegyzései nem festenek teljes képet a szövegről. A szövegkiadásban az egyes éveknél néhol egy, és máshol is csak maximum tíz bejegyzés szerepel, Bél feltehetően saját szempontjai szerint kiválogatta és egymás mellé fűzte az adott év az országos politika szempontjából legfontosabbnak ítélt bejegyzéseit.

Bél Mátyás szövegkiadásából nem állapítható meg, hogy a Závodszy György a naplót kalendáriumokba írta-e, vagy naplókönyvbe, esetleg fűzetbe. A szöveg néhány helyen utal azonban kalendáriumhasználatra: Báthory István halála például így szerepel benne: „December 12. napján az régi kalendárium szerint. [...]”²⁰ Tehát Závodszy György feltehetően használt kalendáriumot, ha feljegyzéseit nem is abba vezette, vagy később átvezette naplókönyvébe.²¹

A megjegyzés arra is utal, hogy Závodszy György négy évvel XIII. Gergely pápa új naptárt bevezető rendelete, és II. Rudolf azt megerősítő rendelete után is (részben) a régi naptárt használta. Thurzó György 1603-ban egy levelében maga is az ó kalendárium használatára utalt. A tizenöt éves háború idején Szentendre

¹⁷ PAULINYI Oszkár, *Az első magyar országgyűlési napló (Feller Miklós naplója az 1546. évi pozsonyi országgyűlésről) = A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, 4(1934), 204–230.

¹⁸ IPOLYI Arnold, *A Révay család naplója 1555–1661 = Új Magyar Múzeum*, 7(1857), 1, 444–449.

¹⁹ *Závodszy György naplója 1586–1624 (Bél Mátyás kiadásának hasonmásával)*, fordította, a jegyzeteket és az előszót írta TUSOR Péter Bp., Universitas, 2011, 49–76; TÓTH, Gergely, *The First Edition of Nicolaus Olahus' Hungaria in Matthias Bel's Adparatus (1735) = Nicolaus Olahus 450. Tagungsband der internationalen Konferenz zum 450. Todestag von Nicolaus Olahus*, Hrsg. von Emöke Rita Szilágyi, Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, Balassi Institut, Collegium Hungaricum Wien, Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, 2019 (Publikationen der Ungarische n Geschichtsforschung in Wien Bd. 17), 125–126; TÓTH Gergely, *Bél Mátyás ismeretlen történeti forráskiadvány-tervezete, A Collectio scriptorum Hungaricorum = Magyar Könyvszemle*, 127(2011), 2, 173–181.

²⁰ *Uo.*, 17.

²¹ Vö. S. SÁRDI 2014, i. m. 104–107.

alatt vesztegelt hadaival, s kalendáriuma segítségével tartotta számon a napokat, várva, hogy az oszmán csapatok várhatóan mikor vonulnak téli szállásaikra. „Az mi táborunk felől egyebet nem írhatok, hanem hogy az mint veszem eszemben, ez az mostani hadakozásunk csak ebben kezd elmúlni, holott az török túl az Dúnán vagyon elég erős helyen, és mi inset; sem az ellenségnek nincsen módgya, hogy jó alkalmatossággal reánk jühessen, azonképen minekünk sincsen módunk, hogy velek megvíhassunk. Hirdetik, hogy hidat akarna által csinálni reánk, az mint ez elmúlt éjjel is hozták vala hírül, hogy immár csinálják az hidat, de noha semmi nem volt az hírben, mindazonáltal csak vigyázásban aluvás nélkül mulateánk el ez elmúlt éveit. Nem is tarthat immár sokáig az tábor, mert az ó kalendárium szerint, Szent Demeter napja, mához tizennégy nap; tovább immár annál az török sem késhet, és minekünk is el kelletik oszlanunk.”²²

Thurzó György fennmaradt kalendáriumai azonban mind az új számítási rendszert követik. Ennek oka, hogy a legkorábbi fennmaradt kalendárium (1596-ból), melyet Thurzó György használt, a nagyszombati kalendáriumsorozat része, a nyomda pedig, amely ezeket a darabokat gyártotta, már közvetlenül a pápai rendelet után, az 1582-ik év végére vonatkozóan is kiadott új kalendáriumot, 1583-tól pedig az új számítás szerint jelentette meg őket.²³ A másik két darab pedig az új számítást szintén gyorsan átvevő Formica-nyomdában készült.

Závodszy György naplójának szövege tartalmaz visszaemlékező részeket is, például az 1608-as év bejegyzései előtt egy, az adott év eseményeit összefoglaló leírás található (a Rudolf és Mátyás királyok közötti hatalomváltásról),²⁴ és későbbi betoldásokat is, például az 1616-os évben, Thurzó György halálának bejegyzésénél olvasható egy betoldás 1620-ból, amely az elhunyt nádor sírkövének feliratát jegyzi föl,²⁵ így látható, hogy a naplóhoz a szerző később többször is visszatért. Závodszy György és Thurzó György naplófeljegyzései számos ponton párhuzamba állíthatók egymással. Sőt feltételezhető, hogy Závodszy használta is a főúr mindennapjait megörökítő feljegyzéseit a maga által vezetett szöveg elkészítéséhez. Titkárként hozzáférése lehetett a Thurzó György által vezetett kalendáriumokhoz, sőt, mivel több kéz írása vezette a naplókat, nincs kizárva,

²² Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek, Szentendre, 1603. október 23. = *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez, Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, közrebocsátva gróf Zichy Edmund árva uradalmi teljhatalmú igazgató megbízásából, Bp., Athaneum, 1876, II, 96.

²³ XIII. Gergely pápa 1582. február 24-én kiadott rendelete alapján az 1582-ik évben október 4-e után október 15-e következett, ezt azonban számos protestáns ország évekig nem fogadta el. II. Rudolf német-római császár 1582 decemberében próbálta elfogadtatni a rendekkel az új naptárrendszert, de az augsburgi birodalmi gyűlés elvetette a reformot. Ezután az uralkodó egy rendeletet bocsátott ki, mely szerint az 1583-as év október 4-ét október 15-nek kell(ett volna) követnie, ezt azonban csak a Birodalom katolikus tartományai fogadták el, 1584 elején. Magyarországon az 1588. évi 28. törvénycikk mondta ki a régi naptár eltörlését, az erdélyi rendek ugyan ezt a döntést az 1590-ben hozták meg. NAGY Balázs, *A gregorián naptárreform sorsa Magyarországon* = *Magyar Könyvszemle*, 102(1986), 1, 61–67.

²⁴ TUSOR 2011, i. m. 31.

²⁵ *Uo.*, 38–40.

hogyan az övé is köztük van. Závodszy az 1607-es évben Thurzó György prágai utazását így foglalta össze: „Május 20. napján, miután sürgősen hívták, önagsága, gróf Thurzó György először Bécsbe, majd 29-én Prágába utazott, ahová május 30. napján érkezett meg, és 31-én audiencián vett részt.” Thurzó György naplója ebből az időszakból ugyanezeket az adatokat tartalmazza.

Thurzó György mostohaapja, Forgách Imre²⁶ is vezetett naplót: 1545-től 1598-ig jegyezte fel családja és szélesebb rokoni körében a születéseket, a halálozásokat és a menyegzőket, néhány személyes megjegyzéssel kiegészítve.²⁷

Egy 1579-ben Frankfurt am Main-ban kiadott *Biblia* bejegyzései (a *Teremtés könyvétől Esdrás* könyvéig folytatódólagosan) párhuzamot mutatnak Forgách Imre naplójegyzeteivel. A címlap szerint „Georgius Thurzo comes comitatus Arvensis etc.” írta a bibliában található bejegyzéseket, a titulusból következően legkorábban 1606-tól. A szöveg visszatekint azonban a korábbi évtizedekre is, Thurzó György ugyanis apja születésétől, majd saját és testvérei életének adatait megadva írja le a családjában történt születések, házasságkötések és halálozások dátumát.²⁸

A kalendárium mint nyomtatott forrás. A Thurzó György által használt kalendáriumok

1593, 1594, 1603

Bár a legkorábbi, Thurzó György által használt kalendárium az 1596-os évből maradt fenn, a főúr 1593. február 14-én Pozsonyból küldött kalendáriumot a feleségének, Czobor Erzsébetnek (feltehetően még erre az évre).²⁹ 1594. október 18-án kelt levele mellé szintén kalendáriumot küldött: „Szerelmes szívem, ujságul egy új kalendáriumot küldöttem, kérlek vedd tülem jó néven”,³⁰ és ugyanerre

²⁶ Forgách Imre Thurzó György édesanyjának, Zrínyi Katalinnak a férje, Thurzó György mostohaapja, első feleségének nagybátyja. SZABÓ András, *Majdnem történetíró, Forgách Imre befejezetlen történelmi munkája az 1588-as szikszói csatáról = Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*, szerk. Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka, Bp., MTA BTK ITI, 2015.

²⁷ KOMÁROMY András, *Forgách Imre naplója = Turul*, 7(1889), 70–78; a fent említett személyek humanista szellemi köréről: Antonine CORON, *Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadatlan levele Lipsiusához = Irodalomtörténeti Közlemények*, 80(1976), 4, 490–496; *Forgách Mihály és Justus Lipsius levélváltása*, sajtó alá rend. Stoll Béla, ford. Pirnát Antal, bev., szerk. Klaniczay Tibor, jegyz. V. Kovács Sándor, életrajz Komlovszki Tibor, Bp., Magyar Iparművészeti Főiskola, 1970.

²⁸ BARABÁS Samu, *Genealogiai följegyzések = Történelmi Tár*, 7(1884), 4, 777–782.

²⁹ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Pozsony, 593. február 14. = ZICHY 1876, i. m. I, 20.

³⁰ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Gerencsér, 1594. október 18. = ZICHY 1876, i. m. I, 117–118.

utalt pár nappal később, az október 23-án kelt levelében is: „Akarván kedig ezzel is szerelmes szivem, hozzá való szerelmemet megmutatnom, egy új kalendáriumot szépen bekötvén, más könvel egyetemben, kiben török ellen való imádságok is vannak, küldtem. Én édes szivem vedd én tőlem, mint szerelmes társodtul jó néven és jó kedvvel.”³¹

Czobor Erzsébet 1592-ben írástudatlanként ment hozzá Thurzó Györgyhez, a főúr azonban elvárta, hogy gyakori távollétei alatt feleségével az íródeákok megkerülésével is tudjon kommunikálni.³² 1593. december 1-én kelt levelében utal rá, hogy felesége olyan levelet küldött neki, melynek egy részét maga írta: „Hogy magad kezdedvel édes lölköm irtál az levélben egynehány ígét, szivem szerint láttam és jó néven vettem tőled, mint szerelmes és édes tanítványomtul, hogy jól tanulsz, én is valami szép török morhát viszek ajándékon, csak meglásd, hogy még ennél is jobban tanulj irni, mert ha vétek esik az írásban, ha Isten haza viszen jó egészségben, talán megkezdik az tanítvánt suprálni³³, ha nem egyébbel, de egy nehány szép csókval.”³⁴ A kalendáriumküldés tehát Czobor Erzsébet írás- és olvasástudásának elmélyítését (is) szolgálhatta. Az asszony tudása azonban hiányos maradt, levelei gyakorlatlan kéz írását mutatják, gyakran nehezen értelmezhetőek, és rendszeresen nem, vagy csak úgy keltezi őket, hogy „irtam pinteken”.³⁵

Ezen adatok, illetve a már említett 1603-ban kelt levél (mely szintén utal a kalendáriumhasználatra) alapján feltételezhető, hogy a kalendáriumhasználat Thurzó György mindennapjainak része volt azokban az években is, melyekből nem maradt fenn példány. Hogy mikor kezdett el (vagy mások mikor kezdtek el az ő mindennapjairól) naplót vezetni, nehéz meghatározni, de feltételezésem szerint hatással lehetett rá az Ernő főherceg udvartartásában eltöltött évek tapasztalata,³⁶ valamint saját udvarának kialakítása, és ahogyan karrierjében előre haladt az országos tisztségek viselése felé, kancelláriájának szerveződése is.

³¹ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Gerencsér, 1594. október 23. = ZICHY 1876, i. m. I, 120.

³² LENGYEL Tünde, *A kora újkori női műveltség problémái – elvárások, határok és lehetőségek = A női kommunikáció kultúrtörténete*, szerk. Sipos Balázs, Krász Lilla, Bp., Napvilág, 2019, 25–30.

³³ megvesszőzni

³⁴ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Fülek, 1593. december 1. = ZICHY 1876, i. m. I, 39–40.

³⁵ LENGYEL Tünde, *Az írástudatlantól a főispánig. Thurzó Györgyné, czoborszentmihályi Czobor Erzsébet = Nők világa, Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. Fábri Anna, Várkonyi Gábor, Bp., Argumentum, 2007, 141–142; BOZAI L., Zsuzsanna, *Korešpondencia Juraja Turzu a jeho manželky Alžbety Coborovej = Zbornik Oravského múzea*, 15(1998), 57–63.

³⁶ ÖStA AVA Gräfllich Harrach'sches Familienarchiv (Depositum) Kart. 797, 1585. jún. 30.

1596

Thurzó György 1596-os évben használt kalendáriumára sérült, kötése nem maradt fenn, oldalai egészen március közepéig hiányoznak.³⁷ A prognosztikon rész ép, bevezetőjeként „Az nevezetes Magyarországnak, legfőbb esztergomi egyházában választott minden rendbeli lelki fejedelmeknek és papi rendeknek” tett ajánlását Pécsi Lukács.³⁸ Ez alapján a kalendárium azonosítható: a Pécsi Lukács által fordított, 1578-tól 1604-ig folyamatosan, Nagyszombatban, a Telegdy Mihály által alapított káptalani nyomdában megjelent kalendáriumsorozat tagja.³⁹ A 38 oldalas, nyolcadrésű nagyságú kiadvány több példánya is megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezek alapján a biccsei példány március közepéig hiányzó részei kiegészíthetők.⁴⁰ A kalendárium hiányzó feljegyzései pedig egy későbbi átiratból ismerhetők meg.⁴¹

A kalendárium felépítése a 16–17. század fordulóján megjelent magyar nyelvű *Schreibkalenderek* bevett formuláihoz igazodik. Minden hónap egy, a hónap első felét összefoglaló oldallal indul, melyen az egyházi év egyes szakaszainak elnevezéséből, illetve a szentek ünnepeiből kialakult hónapnév szerepel. Ez alatt egy fametszetes hónapkép látható, melyen az adott hónap állatövi jegye (általában a kép valamelyik sarkában, felhőben), valamint az ekkor szokásos (általában paraszti) tevékenység jelenik meg.

Az egyes képek alatt, a napok mellett a kalendárium megjelöli a hozzájuk tartozó szenteket, valamint az ünnepnapokat. Néhány nap mellett újszövetségi események rövid leírásai is olvashatók. A napok mellett szerepelnek továbbá különböző jelek: állatövi jegyek, valamint az adott napon előnyös tevékenységek szimbólumai (ezek feloldását a szerző címdalt követő lapon adja meg). A következő oldalon az adott hónap latin neve szerepel, alatta valamilyen rigmus olvasható, majd pedig a hónap első felének napjai, csupán számozással. Ezt egy rövid feljegyzések számára kialakított oldal követi, melyre a napok számozását nyomtatták. A hónap első felének összefoglaló oldala, és ez, a feljegyzések meg-

³⁷ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/2.

³⁸ *Uo.*, 34–36; Kovács Sándor Iván, *Felföldi íróportrék, Egy nagyszombati és egy nyitrai író = Palócföld*, 48(2002), 6, 638–642.

³⁹ SCHUPPENER, Georg, *Das Calendarium Tyrnaviense = Schreibkalender und ihre Autoren in Mittel-, Ost- und Ostmitteleuropa (1540–1850)* hrsg. Klaus-Dieter Herbst, Werner Greiling. Bremen, edition lumière, 2018, 97–108; ROZSONDAI Marianne, MUCHENHAUPT Erzsébet, *Telegdy Miklós és a nagyszombati CH-monogramos kötécsoport = Magyar Könyvszemle*, 116(2000), 3, 286–288; *Szent Ágoston doktornak elmélkedő, magánbeszélő és naponként való imádsági*, ford. Pécsi Lukács, szövegét közlésezi Kószeghy Péter, a kísérőtanulmányt írta Uray Piroska, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 12), 5–12; V. ECSEDY Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999, 73–76. – A nagyszombati kalendáriumsorozat egyes darabjainak bibliográfiai leírásai: RMNY 441; 442; 47; 495; 515; 531; 550; 570; 589; 600; 619; 631; 649; 669; 725; 749; 764; 782; 809; 837; 861; 867.

⁴⁰ OSZK, RMNy, FM2/2584, FM2/2893, MRK I. 284c, RMKI. 284c (cop.)

⁴¹ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/1.

tételére szolgáló oldal a kalendáriumot kinyitva egy oldalpárt alkotnak, így a használó közvetlenül összevethette őket. A kalendárium hosszabb bejegyzések tételére alkalmas üres lapokat nem tartalmaz.

A nyomtatványban a naptári rész⁴² után következik az ajánlás, majd a prognosztikon,⁴³ melyben a szerző a Hold és a bolygók állásai alapján következtéseket von le az 1596-os év várható időjárására, a termésre, a bányászatra, a betegségekre, illetve a háborúra és a békére vonatkozóan. A 16–17. század fordulóján nyomtatott nagyszombati kalendáriumok prognosztikonjai rendre az év összefoglalásával indulnak. A szerző elmagyarázza az egyházi és az asztrológiai év kezdete közötti különbséget, és megjegyzi, hogy ő a csillagászati év kezdetétől, március 21-től végzi számításait és előrejelzéseit. Ezt követően meghatározza az adott év uralkodó csillagát, ami alapvetően befolyásolja majd az elkövetkezendő hónapok történéseit is. A Hold állását hétről hétre elemzi, és ez alapján jósolja meg a várható időjárást, sőt következtet a politika alakulására vonatkozóan is.⁴⁴

A magyar nyelvű kalendáriumban a feljegyzések magyar és latin nyelven vegyesen olvashatók, a napok felsorolásával előre nyomtatott oldalak kialakításához igazítva. A jegyzetek között több kéz írása is elkülöníthető. A hónapok napjait összefoglaló oldalakon egy-egy tételt a napló (valamelyik) szerzője aláhúzta, de ennek miérettől egy kivétellel nem adta meg. A kivételt 1596. április 23. jelenti, mikor is Thurzó György Nagyszombatba küldetett orvosért.⁴⁵ Ez alapján feltételezhető, hogy a többi aláhúzott nap is valamely kiemelt (hasonló) eseményt jelöl, esetleg levelek, vagy udvari személyek, familiárisok küldését vagy érkezését. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a kalendárium használója egy adott eseményt, illetve cselekvéstípust jelzett ily módon, amely alól az orvos némiképp kivételt jelentett, ezért is kellett megjegyzéssel is ellátni az aláhúzást.

1597

Az 1597-es év feljegyzései csupán két későbbi (18. századi, illetve 20. századi átiratban maradtak fenn),⁴⁶ ezek egy részét – melyek Thurzó György velencei utazását örökítették meg – Kovács Sándor Iván és Monok István kiadták a *Magyar utazási irodalom, 15–18. század* című munkájukban.⁴⁷ Az utazás során

⁴² Štátny archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/2. 1–33.

⁴³ *Uo.*, 37–58.

⁴⁴ *Uo.*, 34–58.

⁴⁵ *Uo.*, 6.

⁴⁶ Štátny archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/1, 3–9; Országos Széchényi Könyvtár Quaar. Lat. 357.

⁴⁷ *Thurzó György feljegyzései velencei útjáról (1597) = Magyar utazási irodalom 15–18. század*, A válogatás és az utószó Kovács Sándor Iván, a szöveggondozás és a jegyzetek Monok István munkája, Bp., Szépirodalmi, 1990 (Magyar emlékirók), 285–291.

Thurzó György és kísérete Stájerországon és Karintián keresztül Velencébe ment, ahol május 4-én részt vettek a dózse feleségének koronázási ünnepségén. Ezt követően néhány napot eltöltöttek a városban, vásároltak és megtekintették a nevezetességeket, majd május 9-én Gradón és Tireszten át elindultak visszafelé, végül május 31-én értek vissza Biccseré.

Az egyes szám első személyben íródott naplófeljegyzések januártól egészen októberig tartanak, a velencei utazás leírása április 23. és május 31. közé esik. Ez a naplórészlet (a többitől eltérően) nem csupán azt örökítette meg, hogy Thurzó György honnan hova utazott és mikor, illetve, hogy kivel találkozott, hanem azt is, hogy hogyan töltötte az idejét. Megtudható belőle például, hogy az utazás során több napig beteg volt, szemfájdalom kínozta, és eret is vágatott. Az egyik latin nyelvű bejegyzésben Istenhez is szól, és a saját érzelmeiről is vall, ami a többi kalendárium tárgyilagos feljegyzései között igen ritka. „[Május 1.] Uram isten, legyen neked tisztelet és dicsőség, hogy nekem [...] a te csodálatos művedet, a tengert engedtéll meglátnom, kegyeskedjél, uram, irányítani utamat, hogy szerencsésen hajózva befejezhessem az utazást, és épen egészségben térjek vissza enyémhez, s őket hasonlóképpen jó és kedvező egészségben találjam, kegyeskedjél velem lenni [a te] fiad, a mi urunk, Jézus Krisztus által és kedvéért, amen. E nap estéjén bárkán indultunk Velence felé a tengeren keresztül – éjszaka nagyon nyugtalan a tenger, mégsem féltem.”⁴⁸ Három nappal később részletesen leírta a velencei dózse feleségének koronázását, részletezve a felvonulást és a ceremóniát is.

Velence elkápráztatta Thurzó Györgyöt. Az ott látottakról olyan szavakkal írt, mint „csodálatos – hihetetlen, ha valaki saját szemével nem láthatja”. Maga a város leírása a korabeli utazáselméleti irodalom szabályszerűségeit követi: először jellemzi a város fekvését, majd sorra veszi nevezetes épületeit és kincseit. Thurzó György könyvtárának inventáriumában egyetlen klasszikus korabeli utazáselméleti munka sem található meg, mégis minden bizonnyal ismerte sógora, Forgách Mihály⁴⁹ ezek alapján összeállított, és 1587-ben Wittenbergben megjelent „Beszéd az utazásról és dicsőségéről” című egyetemi beszédét.⁵⁰

Thurzó György az 1597-es évre a felségének is küldött egy kalendáriumot: „Újságul most, édes szivem, egyebet nem küldhettem, hanem ez eljövendő esztendőre

⁴⁸ *Uo.*, 287 (Kulcsár Péter fordítása).

⁴⁹ Forgách Mihály Thurzó György első feleségének, Forgách Zsófiának az öccse volt. *Forgách Mihály és Justus Lipsius levélváltása*, közléteszi a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete Reneszánsz-kutató Csoportja ; [a szövegeket gond. Stoll Béla ; latinból magyarra ford. Pirnát Antal ; jegyzetekkel ellátta V. Kovács Sándor ; bevezette és szerk. Klaniczay Tibor], Budapest, Magyar Iparművészeti Főiskola, 1970. 12; SZABÓ András, *Melanchthontól Lipsiusig, Tanárok, diákok és prédikátorok Sárospatakon 1562–1598 = Irodalomtörténeti Közlemények*, 90(1986), 5, 493–496.

⁵⁰ *Forgách Mihály: Beszéd az utazásról és dicsőségéről* = KOVÁCS, MONOK szerk. 1990, i. m. 7–33; vö. KOVÁCS Sándor Iván = *Justus Lipsius és a magyar késő-reneszánsz utazási irodalom = Helikon*, 17(1971), 1, 429–435; UŐ, *A régi magyar utazási irodalom az európai utazáselméleti művek tükrében* = UŐ, *Szakácmesterségnek és utazásnak könyvecskéi, Két tanulmány*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, 112–126.

való kalendáriumot küldtem. Adgya az Ur Isten, hogy sok új esztendőkre való kalendáriumokat olvashass és láthass mindazokkal egyetemben, az kiknek veled egyetemben életeket kívánod.”⁵¹ Bár egyetlen olyan darab sem maradt fenn, amely Czobor Erzsébet mindennapjait örökítette volna meg, de a gesztus bizonyítja, hogy Thurzó György és közvetlen környezete is mindkét funkciójában (írásra és olvasásra) is használta a kalendáriumokat. Ez a szokás olyan erősen része volt a Thurzó család nőtagjai mindennapjainak (is), hogy Thurzó Imre felesége, Nyáry Krisztina második, Esterházy Miklóssal kötött házasságával az Esterházy családba is továbbvitte. Az 1624-es évtől vezetett családi naplóban Nyáry Krisztina előbb összegezte az addigi életét, majd mintegy az új házassággal új fejezetet (és naplót) kezdve vezette gyermekei születését és halálát, valamint az életének más fontosabb eseményeit (például katolizálását, férje nádorrá választását stb.).⁵²

1604

Az 1604-es évre készült kalendárium hiánytalan, ép állapotban maradt fenn. A Pécsi Lukács által szerkesztett nagyszombati sorozat utolsó darabja. A kalendáriumot Pécsi Ioannicius Gabriel krakkói csillagász munkájából fordította. A nyomtatvány dísztelen címoldallal kezdődik, ezt követően két oldalon a benne használt jelek magyarázata, majd a vasárnapok és az ünnepnapok számának ismertetése következik, oly módon, hogy egy előre megírt szövegbe az adott évre jellemző számokat utólag illesztették be (olykor elcsúsztva). Az 1604-es évre készült kalendárium az 1596-oshoz képest két-két üres oldallal bővült a hónap első felét összefoglaló oldal és a rövid bejegyzéseknek szánt oldalak között.⁵³

A kalendárium fametszetes hónapképei a 16–17. század fordulójára már a bevett rendet követik (az adott hónapban uralkodó csillagjeggyel együtt): a januári lakomát ábrázol és tűz mellett melegedő embereket, a februári vetést, a márciusi szőlőmetszést, az áprilisi fejest és vajköpülést, a májusi csónakázást, a júniusi birkanyírást, a júliusi aratást. Az augusztusi hónapkép helyett ismét januári következik, de az ábrázolás jelentősen eltér a kalendárium januári hónapképétől, minden bizonnyal egy másik sorozatából származik. A szeptemberi hónapkép szántást ábrázol, az októberi szőlőprésselést, a novemberi kendertilolást, a decemberi pedig disznóölést.⁵⁴

⁵¹ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Vác, 1596. szeptember 18. = ZICHY 1876, i. m. I, 181.

⁵² S. SÁRDI 2014, i. m. 265, 268; SZILÁGYI Sándor, *Az Esterházyak családi naplója = Történelmi Tár*, 11(1888), 2, 209–224.

⁵³ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzonia 225/3.

⁵⁴ BÁNFI Szilvia, *A bécsi Singriener-nyomda (1510–1562) könyvdíszjeleinek utóélete a magyarországi nyomató műhelyekben = Magyar Könyvszemle*, 126(2010), 1, 26–54; V. ECSEDY Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszjelei, 1473–1600*, Bp., OSZK, 2004 (Hungarica Typographica, 1), 110–117.

A kalendáriumot Pécsi Lukács „az nemes és fő Pozsony vármegye vice ispánjának, Amade Mihálynak”⁵⁵ ajánlotta.⁵⁶ Ezután következik a kalendárium prognosztikon része: előbb az uralkodó bolygó meghatározása, és ennek következményei, majd a várható mezőgazdasági termésre és bányászatra, betegségekre, hadra és békesésre vonatkozó jóslatok, illetve a bolygók állása alapján a magyarországi és ausztriai politikai és (háborús évek lévén) hadi eseményekre vonatkozó következtetések, végül a Hold járása alapján részletes időjárás-előrejelzések.⁵⁷

A kalendárium bejegyzései nagyrészt magyar, kisebb részt latin nyelvűek. A magyar nyelvű jegyzetek több kéztől származnak, Thurzó Györgyre mindegyik „az Úr ő Nagysága” megszólítással utal. Ezeket a bejegyzéseket egészítik ki Thurzó saját kezű, latin nyelven írt feljegyzései. A kalendárium az adott hónap napjait összegző oldalainak egyes napjai itt is aláhúzottak, az egyik ilyen napot (április 9.) Thurzó György 40 forint kiadásához kötötte. Az 1604-es évre kiadott kalendáriumba tehát alapvetően Thurzó György írnokai vezették be a főúr mindennapi eseményeit, Thurzó maga csak néhány megjegyzést, illetve kiegészítést fűzött hozzájuk. A kalendárium április 9-től július 4-ig tartalmaz hosszabban összefüggő, naponta lejegyzett adatokat, a többi hónapokban jellemzően csak néhány napra, vagy egy hétre vonatkozóan követik egymást a bejegyzések. A naplójegyzetek mintázata Thurzó György biccei udvarában való tartózkodását, illetve az udvar elhagyását rajzolja ki: a bejegyzések ez utóbbi esetben keletkeztek. Ez alapján feltételezhető, hogy a Thurzó György kíséretébe tartozó titkár(ok) magukkal vitték a kalendáriumot, az alapján tartották számon az idő (a napok) múlását, valamint mintegy ezzel elszámolva, felvezették a megőrzendőnek ítélt adatokat és a főbb eseményeket. A lejegyzett történések legnagyobb része a Thurzó Imre által kiadott (de elsősorban a korábbi évek rendjét megerősítő) udvari rendtartás leginkább szabályozott aktusai közé tartozik: étkezés, bevonulás, illetve kivonulás (ezek helyének megjelölésével). A napló vezetésének célja ily módon az udvar mindennapi, szabályozott működésének rögzítése is lehetett.⁵⁸

1607

A 1607-es évre készült kalendárium német nyelvű, számításait Wilhelm Rechperger, a bécsi egyetem orvosdoktora és filozófusa végezte, és Margaretha Formica (Leonhard Formica özvegyének) nyomdája⁵⁹ adta ki Bécsben. A kalendárium cím-

⁵⁵ Amade Mihány unokaöccse, István egyébként később Thurzó György legidősebb lánya, Zsuzsanna negyedik férje lett. Vö. NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I, Pest, 1857, 29–30.

⁵⁶ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/3.

⁵⁷ *Uo.*, 100–126.

⁵⁸ KOLTAI 2001, i. m. 63–65.

⁵⁹ BENZING, Jozef, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1963, 457–459; MOTNIK, Marko, *Excudebat Leonhardus Formica:*

lapján 18 Bécs környéki város fametszetes képe látható: legfelül az oldal teljes szélességében maga Bécs, alatta jobb oldalon fentről lefelé: Bécsújhely, Baden (bei Wien), Kismarton, Bruck an der Leitha, Tulln (an der Donau), Hainburg és Sopron, majd alul jobbról balra: Pozsony, Judenburg, Bruck an der Mur, és Gárc, majd a bal alsó sarokból felfelé: Klosterneuburg, Krems, Wels, Stertr, Ens és Linz.⁶⁰

A címoldalt követő két oldalon a kalendáriumban használt jelek magyarázata olvasható, majd a vasárnapok és az ünnepnapok számának ismertetése következik. Ugyanezen az oldalon a kalendárium megadja például, hogy a Krisztus születése utáni 1607-es év a teremtéstől számítva az 5569-ik esztendő, a vízözön után pedig a 3913-ik, valamint az egyes egyházi ünnepek közötti hetek számát is.

A kalendárium, bár szerkezetében megegyezik a nagyszombati darabokkal, a nyomtatott oldalak megjelenésében számos jelentős eltérést mutat. Az egyes hónapok napjai egy összefoglaló oldalon szerepelnek. Az oldal három hasábra osztott: az elsőben jellemzően négy fametszetes képpel illusztrálva jelennek meg a Jézus életének az adott hónapra eső nevezetes eseményei, a második hasáiban a napok egymás alatt, névnapokkal, majd a harmadikban az egyes napokhoz rendelt állatövi jegyek és az adott napra ajánlott tevékenységek. Minden, a hónapok napjait összefoglaló oldal után négy üres oldal található a kalendáriumban, majd egy előre nyomtatott, a rövid feljegyzések megtételére szánt oldal. Ezek után a következő hónap összefoglaló oldala jön, majd ismét négy üres oldal, majd egy a rövid feljegyzéseknek szánt oldal, és a következő hónap összefoglaló oldala.⁶¹

A kalendáriumot a prognosztikon elején Wilhelm Rechperger az asztronómia művészetéről szóló írásával Korneuburg város bírójának és tanácsának ajánlja. Ezt követően a nap járásából és a bolygók együttállásából, valamint külön kitérve az 1607-es évben várható nap- és holdfogyatkozásokra, különböző asztrológiai jelenségekből következtet az időjárásra.⁶²

A kalendáriumba tett feljegyzések többsége latin nyelvű, szinte kivétel nélkül a hosszabb feljegyzéseknek szánt üres oldalakra íródott. A rövid feljegyzések számára kialakított oldalakon szereplő jegyzetek nem egyeznek az azonos naphoz tartozó hosszabb bejegyzésekkel, és többnyire kiadásokat jegyeznek. Az udvari élet különböző eseményeit más-más kezek jegyezték fel latin és magyar nyelven vegyesen. A kalendáriumfeljegyzések egyik szerzője szeptember 30-án latin nyelven jegyezte be, hogy Thurzó György elindult Bécsből Pozsonyba, majd október elsején azt, hogy onnan továbbutazott Nagyszombatba, másnap pedig Trencsénbe, ahonnan október 3-án indult és érkezett meg Biccseré. Ezt követően egy másik kéz 6-án adatokat jegyzett le a Thurzó Judit kézfogójára való készülö-

---

Leonhard Formica (*Lenart Mravljca und seine Musikdrucke = Musicological Annual*, 51(2015), 2, 29–31; V. Ecsedy Judit, *Bécs, 17. századi nyomdafelszereléseink egyik forrása = Magyar Könyvszemle*, 121(2005), 1, 25–41.

⁶⁰ Štátny archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – *Acta varia thurzoniana* 225/4.

⁶¹ *Uo.*, 6–77.

⁶² *Uo.*, 79–89.

désről magyar nyelven, Thurzó György maga pedig ugyan ezen a napon, hogy „May nap del eloth tizedfel orakor Thw̄rzo Stanislo ocsem uram szerelmes Attiafiat sep ferfiui magzattal megh aldotta az Isten.”⁶³

1612

A latin nyelven nyomtatott, 1612-es évre szóló kalendárium lapjai hiánytalanul fennmaradtak, bár kötése hiányzik. Készítője szintén Wilhelm Rechperger, kiadója pedig a bécsi Margaretha Formica volt. Az előzővel ellentétben a címlapon nem szerepelnek képi ábrázolások, a belső nyomtatott oldalak elrendezése pedig a nagyszombati kalendáriumokéval egyezik meg. A címloldal után egy összefoglaló oldal következik, ami megadja, hogy az 1612-es év a teremtéstől számítva az 5574-ik, a vízöntőtől számítva a 3918-ik, illetve II. Rudolf német-római császár regnálásnak kezdetétől a 37-ik, és II. Mátyás magyar király koronázásától számítva a negyedik. Ugyanezen az oldalon található a kalendáriumban használt jelek és rövidítések feloldása is. A kalendárium ezt követően (kisebb eltérésekkel, de szerkezetében lényegileg) a pozsonyi kalendáriumok rendje szerint épül fel: a hónapok első felét összefoglaló minden oldalt hónapkép díszíti, ezek témájukban és ábrázolásmódjukban is számos hasonlóságot mutatnak a nagyszombati kalendáriumokkal. Kivételt jelent a januári hónapkép, ami egyszerre, a képet két-felé osztva ábrázol étkezést és szánkózást is. A hónapkép alatt minden adott oldal három részre osztott: az első sávban a napok és a szentek neveinek napjai olvashatók, a másodikban az egyes napokhoz rendelt csillagképek, a harmadikban pedig az adott napokon előnyös/ajánlott tevékenység. Az összefoglaló oldalakat két üres oldal követi, majd egy, rövid bejegyzések számára kialakított oldal, a tetején rigmussal. Ezután következik minden adott hónap második felének összefoglaló oldala, képi ábrázolás nélkül. Az hónapokat összefoglaló oldalakon adott napoknál újszövetségi események rövid leírása olvasható.

A latin nyelvű kalendáriumban ajánlás nem olvasható. A prognosztikonban a szerző a bolygók állása alapján feltételezhető időjárás részletes elemzésére helyezi a hangsúlyt, pontosan megjelölve az egyes együttállásokat és elemezve azok következményeit.

A kalendárium feljegyzései nagyobb rész latin, kisebb részt magyar nyelven készültek. A jegyzetek kivétel nélkül az üres oldalakon olvashatók, a rövid bejegyzések tételére kialakított oldalakra egyik kéz sem írt. Az 1612-es kalendáriumban is előfordul az a gyakorlat, hogy a hónapok napjait összefoglaló oldalon aláhúzták azt a napot, melyhez a mellette lévő üres oldalra írt bejegyzés kapcsolódik. A bejegyzések sűrűségét tekintve ez a napló is igen vegyes képet mutat: egyes időszakokban minden napra vonatkozóan tartalmaz jegyzeteket, máskor viszont teljes hónapok is üresen maradtak.

⁶³ Uo., 61.

A naplóírás funkciói. Thurzó György nádor naplóinak jellemzői

Az 1596-os napló első bejegyzése a pozsonyi országgyűlésről tudósít. Január 13-án megérkezett az erdélyi fejedelem Pozsonyba, a következő feljegyzés pedig arról, hogy 19-én pedig véget ért a gyűlés. A kalendárium ezt követően egészen júniusig nem tartalmaz bejegyzést, június 8. és 31. között viszont minden nap: Thurzó György feleségével és kíséretével Nagyidára utazott Czobor Mihály és Melith Klára menyegzőjére. Ez alapján az S. Sárdi Margit *Napló-könyv, Magyar nyelvű naplók 1800 előtt* című monográfiájában kialakított napló-kategorizálás műfaji rendszerébe sorolva Thurzó György naplói „a beírás gyakorisága szerint” vizsgálva a folyamatosan, de alkalmi beírásokkal vezetett naplók közé tartozik. „A téma hatóköre szerint” tovább vizsgálva a forrásokat, megállapítható, hogy alapvetően az udvari naplók kategóriájába tartoznak, amit az 1596-os napló nagyidai utazást megörökítő része is példaszerűen alátámaszt.⁶⁴

Thurzó György kapcsolata sógorával konfliktusokkal indult, melyek központjában a Czobor Erzsébetnek járó vagyonrész állt.⁶⁵ Az ügy egy évvel Thurzó György és Czobor Erzsébet házasságkötése után, 1593-ban, a pozsonyi országgyűlés idején kapott szélesebb nyilvánosságot. Thurzó (aki láthatóan védekező álláspontra kényszerült újdonsült rokonaival szemben) február 15-én panaszos hangon írta feleségének, hogy: „Czobor Mihály uram itt vagyon, elég idegenséget mutat hozzám, az császárnak is írt reám, hogy én az ő jószágát te veled együtt erővel el akarom foglalnom.”⁶⁶ Czobor Erzsébet ekkor édesanyjával, Perényi Borbálával és Thurzó György első házasságából született lányaival együtt Bicscsén volt. Válaszlevele nem maradt fenn, de Thurzó György február 22-i levele utal rá, hogy az asszonyok békítési kísérlete nem járt sikerrel, Czobor Mihály ez ügyben velük sem volt hajlandó tárgyalni.⁶⁷ A konfliktus végül az év végére rendeződött. A hazatérő urakat vagy az asszonyok vagy a közös katonai szolgálat kibékítette, annyi azonban bizonyos, hogy Thurzó György november 29-én a Fülel alatti táborból már azt írta feleségének, hogy „sógor urammal, az bátyáddal egyetemben jó egészségben vagyok”,⁶⁸ másnap pedig, hogy „Az bátyád, sógor uram szolgálatját ajánlja, mint szerelmes asszonyának hugának”.⁶⁹ Ugyanígy tudósít feleségének bátyja felől az 1594. április 22-én és 27-én kelt leveleiben is, mikor Bajcs, illetve Szentmiklós alatt táboroztak. 1594. augusztus 29-én a győri táborból megírta feleségének, hogy sógora lovát meglőtték, de ő maga sértetlen

⁶⁴ S. SÁRDI 2014, i. m. 80.

⁶⁵ Czobor Mihály (?), *Theagenes és Chariclia*, sajtó alá rendezte Kőszeghy Péter, Bp., Akadémiai, Balassi, 1996 (Régi Magyar Költők Tára, 16. század, X.), 337–361.

⁶⁶ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Pozsony, 1593. február 15. = ZICHY 1876, i. m. I, 21–22.

⁶⁷ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Pozsony, 1593. február 22. = *Uo.*, 24.

⁶⁸ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Fülel, 1593. november 29. = *Uo.*, 38–39.

⁶⁹ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Fülel, 1593. december 1. = *Uo.*, 39–40.

maradt,⁷⁰ szeptember 12-én pedig az óvári táborból azt, hogy egy rajtaütés következtében „sógoromnak, Czobor Mihál uramnak is mindene oda vagyon, mind lovai s morhája, még inget is én adtam neki, de ő maga Istennek hála, jó egészségben vagyon.”⁷¹ A vizzály tehát láthatóan véget ért.

Czobor Erzsébet házassága előtt bátyjával feltehetően közeli viszonyt ápolt. Erre utal Thurzó György 1591. decemberében (még jegyességük alatt) kelt levele, melyben kifogásolta, hogy menyasszonya nem válaszol a leveleire, megjegyezve, hogy „Gondolom talám ezt a mentséget találhatnád, hogy magad nem tudsz írni, ugy vagyon, de vagyon bátyád, kinek dolgotat és akaratodat bizvást megjelentheted, ő kegyelme is pedig tudom, hogy az munkát felveszi, és az én levelemre kívánságod szerint válaszon is.”⁷² A rokonok közötti feszültség enyhülését jelzi, hogy 1596-ban Czobor Mihály elhalasztotta az esküvőjét, hogy várandós húga részt vehessen rajta. „Sógor uram Czobor Mihály menyegzője elhalad pünkösöd után. Egyik okát azt írják, hogy te is jelen lehess és asszonyom anyám⁷³ is szükséged korán jelen lehessen.”⁷⁴

A nagyidai utazás útvonala a következő volt: június 8-án indultak Biccseről, estére Sztrecsénybe értek, másnap Kralován, estére Rózsahegyen szálltak meg. 10-én (Liptó)szentmiklóson reggeliztek és Varsecen vacsoráztak, 11-én reggel már Poprádon voltak, és este Szepesváralján vacsoráztak. 12-én a reggeli étkezést Bertóton költötték el, a vacsorát Kissároson, 13-án reggel Budaéren étkeztek, vacsorára pedig már Nagyidán voltak.⁷⁵

Ezzel párhuzamba állítható az 1597-es évben vezetett napló, melynek döntő többsége a már bemutatott velencei utazást örökítette meg. Ellentmond vele azonban az, hogy Thurzó György 1607-es prágai utazása és közel két hónapos ott tartózkodása szinte teljes egészében hiányzik az ez évben vezetett naplóból. Május 19-én azt még feljegyezte, hogy elindult kíséretével Prágába, és egészen 24-ig rövid bejegyzésekkel követte is az útvonalat, majd a megérkezés tényét is leírta, innentől azonban csak néhány fontosabb esemény rövid feljegyzése található a naplóban (például hogy május 31-én és június 19-én is audiencián volt az uralkodónál, június 13-án pedig bevonult a városba a szász választófejedelem).⁷⁶

Az utazás céljáról Thurzó György feleségének azt írta, hogy „levelemben meg nem írhatom”, hozzátéve, hogy „de az egész kereszténységnek és magunk nemzetének megmaradásában álló dologban készerítettem feljünnöm.” Emellett

⁷⁰ Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek, Győr, 1594. augusztus 29. = *Uo.*, 103–104.

⁷¹ Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek, Óvár, 1594. szeptember 12. = *Uo.*, 111–112.

⁷² Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek, Biccse, 1591. december 1. = *Uo.*, 4.

⁷³ Czobor Erzsébet és Mihály édesanyja, Perényi Borbála.

⁷⁴ Czobor Erzsébet 1596. április 23-án Biccse kislányt szült, aki egy évvel később elhunyt. BARABÁS Samu, *Genealogiai följegyzések = Történelmi Tár*, 7(1884), 4, 781.

⁷⁵ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/2. 11.

⁷⁶ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/4. 17.

magánügyeire is jó kilátása volt: „Az magam dolga az utolsó, de azbul is talám semmi sem maradékink meg nem fogyatkoznak, az minthogy jó szivvel és jó kedvvel fogadtanak is ide Prágában.”⁷⁷ Ugy tűnik, Thurzó György a kalendáriumokat sem tartotta olyan megbízható információhordozónak, hogy ilyen kényes kérdéseket feljegyezzen bennük.⁷⁸ Mikor az „ország dolgát” adta elő az uralkodó előtt minden biztonnyal Bocskai István halála és a hajdúkérdés lehetett a fő téma. A „maga dolga” alatt pedig hűségének megjutalmazására, a tokaji uradalom elnyerésére és az 1607-es évben kapott címerbővítésre gondolhatott.⁷⁹ A napló minderről semmit sem árul el, ahogyan arról sem, hogy Thurzó György a két-hónapos prágai tartózkodását az elért eredményei ellenére milyen rosszul élte meg. Feleségének írt leveleiben folyamatosan panaszkodik, hogy milyen sok költséggel jár az ott-tartózkodása. Két alkalommal kölcsönt is kénytelen volt felvenni kiadásai fedezésére, a sok fáradtságos mulatságot pedig elunta.⁸⁰ Egyik levelét így zárta: „Irtam prágai purgatóriumban”.⁸¹

Thurzó György feleségének írt levelei más esetekben is kiegészítik a naplók szűkszavú, tárgyilagos bejegyzéseit. Elképzelhető, hogy a naptárjegyzetek a levelek megírásának alapjaként is szolgálhattak. A napló és a levél mint műfaj a 17. században sok hasonlóságot mutat, hiszen egy naplónak (jellemzően például a követi naplóknak) is lehet címzettje, a misszilisek pedig (mint Thurzó György esetében is) gyakran jóval részletesebben számolnak be a levelező felek mindennapjairól, mint a naplójegyzetek.⁸²

Thurzó György naplójának jó része a főúr mindennapi életét örökítette meg. Mindegyik naplóra igaz, hogy rendszerint utazások közé szerveződik. Thurzó György mindennapjaihoz tartozott, hogy folyamatosan utazott az árvai, a hricsói, a litvai és később a tokaji uradalmi között, valamint különböző politikai vagy családi okokból máshova. Az országgyűlések miatt gyakran járt Pozsonyban, valamint többször utazott Prágába és Bécsbe is. A legtöbb bejegyzés azonban csak azt adja meg, hogy a főúr hol étkezett, hogy mikor honnan indult és mikor hova

⁷⁷ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Prága, 1607. május 25. = ZICHY 1876, i. m. II, 182–183.

⁷⁸ Vö. S. SÁRDI 2014, i. m. 95–100.

⁷⁹ MNL OL E 148 Fasc. 828. No. 17; ÖStA HHStA UA Miscellanea Fasc. 418. Konv. B. fol. 229–230; GALAVICS Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen, Török háborúk és képzőművészet*, Bp., 1986, 60.

⁸⁰ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek*, Prága, 1607. június 26. = ZICHY 1876, i. m. II, 189–190; *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek* Prága, 1604. július 14. = ZICHY 1876, i. m. II, 196–197.

⁸¹ *Uo.*

⁸² S. SÁRDI 2014, i. m. 74; SZELESTEI N. László, *Napló misszilisekben, Egy humanista műfaj határaitól = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai 2006. május 24–27., szerk. Balázs Mihály, Gábor Csilla, Kolozsvár, Egyetemi műhely, Bolyai Társaság, 2007 (Egyetemi Füzetek, 3), 373–380.

érkezett meg (beleértve a köztes pihenőhelyeket is), valamint hogy mennyi időt töltött az adott helyen és kivel/kikkel találkozott. Az 1604-es naplóban például:

„[1604. február] 26. Indult az Úr Ő nagysága Árvába, aznap ebédet Hricsón, vacsorát Tepliczen Dersffy Urammal.

27. Ebédre Terchovára, vacsorára és hálni Nagyfaluban.

28. Ebédet Árva várában, az hova Horvát Gáspár U. érkezett aznapra.

29. Ebéd után Horvát Gáspár U. ment el. [március]

[Március] 1. Indult az Úr ő Nga az fölső jószágba. Ebédet azon nap Turdossinban és vacsorát Trsztenán evett ő Nga.

2. Vissza indulva ő Nga ebédet Nzimafalva, és vacsorára Abaffy úrnál volt.

3. Jó idején jött Ő Nga Árvai várba.”⁸³

Bár az utazás és az adott helyen való tartózkodás céljának és eseményeinek leírása csak igen ritkán olvasható a naplóban, Thurzó György leveleiből ezekről is nyerhetők további információk. A fenti idézetet folytatva például Thurzó György 1604. március 4-én feleségének írt leveléből kiderül, hogy az árvai és a „felső jószág” meglátogatását egy levél szakítja félbe: Thurzót Mátyás főherceg „hamarsággal” Pozsonyba hívatta. Ezért egyik szolgáját, Tatai Györgyöt előre-küldte Biccsére, hogy készítse elő az utazást, magát pedig másnapra Teplicére ígérte.⁸⁴ A napló ezt követően április 9-vel, Thurzó Pozsonyból való távozásával folytatódik, és július 4-ig minden nap tartalmaz bejegyzést. Ezek a kalendárium üresen hagyott oldalain találhatóak, a napok felsorolásával ellátott oldalak üresek.

A bejegyzések lehetővé teszik Thurzó György mindennapi társadalmi életének nyomon követését. Miután április 16-án megérkezett Pozsonyból Biccsére, néhány napot ott töltött, majd 22-én Forgách Zsigmonddal⁸⁵ a rajeci hévvízbe mentek. Másnap, április 23-án kezdtek neki a kúrának, ekkor Thurzó György eret is vágatott. A fürdőben később Dersffy Miklós⁸⁶ is csatlakozott hozzá. A hónap végét Thurzó György Biccsén töltötte, ahonnan előbb Újvárbá ment, ahol május 4-én Thurzó Szaniszlóval⁸⁷ és Forgách Miklóssal mulatott. Másnap átmentek

⁸³ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/3, 17, 21.

⁸⁴ *Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek* = ZICHY 1876, i. m. II, 107–108.

⁸⁵ Forgách (II.) Zsigmond Thurzó György mostohaapjának, Forgách (II.) Imrénének az unokaöccse. Thurzó Szaniszló húgát, Zsuzsannát vette el feleségül. Magyarország nádora 1618-tól 1621-ig. NAGY 1865, i. m. XI, 201–202.

⁸⁶ Dersffy (II.) Miklós Perényi Borbála (Thurzó György feleségének, Czobor Erzsébet édesanyjának) második férje volt. NAGY 1858, i. m. III, 268.

⁸⁷ Thurzó (III.) Szaniszló Thurzó (V.) György rokona a következő módon: (III.) Szaniszló a család vagyonát megalapozó Thurzó (I.) György idősebb fiának, Jánosnak az ükunokája. A naplóíró Thurzó (V.) György pedig (I.) György fiatalabb fiának, Gottliebnek a dédunokája. NAGY 1865, i. m. XI, 201–202; LENGYEL Tünde, *Thurzó Szaniszló, a Magyar Királyság nádora (1622–1625) = Egy új együttműködés kezdetei, Az 1622. évi soproni koronázási országgyűlés*, szerk. Dominkovics Péter, Katona Csaba, Sopron, Bp., MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2014 (Annales Archivii Soproniensis, 1), 79–92.

Semptére, Thurzó Szaniszlóhoz vacsorázni, ahová 6-án a „Cancellarius Úr”⁸⁸ is megérkezett. Május 7-én Thurzó György vele együtt indult el Sopronba, ahová 9-én ebédre érkeztek meg, és még aznap tárgyaltak is az ausztriai rendek biztosaival. Május 12-én meglátogatta Dersffy Ferencet⁸⁹ Lakompakon, majd másnap Keresztúrra ment Zrínyi Miklós⁹⁰ és Nádasdy Anna⁹¹ kézfogó ünnepségére. Két nappal később, 14-én már ismét Pozsonyban volt, 17-én pedig ahogy a napló fogalmaz „Isten kegyelméből mind jó egészségben” kíséretével hazaérkezett Bicscsére. Később azonban mégis megromlott Thurzó egészségi állapota: május 29-én egy újkeresztény⁹² borbély érkezett Nikolsburgból Bicscsére, és másnap már el is kezdett az „Úr ő Nga gyógyításához”.⁹³

Kitekintés. A hagyomány továbbélése: Thurzó Imre naplói

Thurzó György naplóinak vizsgálata során érdemes megvizsgálni fia naplóit is. Thurzó Imre wittenbergi peregrinációja alatt (1615–1616) vezetett naplója Závodszky Levente két közleményéből ismert.⁹⁴ Ezekből nem derül ki, hogy az eredeti szöveg egyes szám első vagy harmadik személyt használ-e, így az sem, hogy maga Thurzó Imre vezette-e a naplót, vagy kíséretének valamelyik tagja írta a feljegyzéseket. Az utazók 1615. július 7-én indultak el Bicscséről, Prágában több napot időztek, megtekintették a város nevezetességeit, majd legközelebb Drezdában pihentek meg és tették ugyanezt. Thurzó Imre mindkét helyen találkozott apja politikai partnereivel is, az utazásnak a világ megismerésén és a tanuláson kívül ugyanis a Thurzó család külföldi (elsősorban politikai) kapcsolatainak és összeköttetéseinek ápolása (is) volt. Wittenbergbe április elején érkeztek meg. Thurzó Imrét október 24-én rektorrrá választották. Erre az alkalomra külön ünnepséget rendeztek, az egyetem vezetőinek Thurzó György kocsikon küldte el ajándékait. Visszafelé, ugyanezekben a kocsikon Thurzó Imre könyveket és az ud-

⁸⁸ Forgách Ferenc esztergomi érsek, magyar kancellár, Thurzó György mostohaapjának az unokaöccse. FAZEKAS István, *Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Akadémiai Doktori Értekezés, Bp., 2018, 150. 946. j.

⁸⁹ Dersffy Ferenc. Dersffy (II.) Miklós öccse, Thurzó (III.) Szaniszló húgának, Magdolnának a férje. NAGY 1865, i. m. XI, 201–202.

⁹⁰ Zrínyi (VI.) Miklós. Zrínyi Katalin öccsének, (VI.) Györgynek a fia, ily módon Thurzó György unokaöccse. NAGY 1865, i. m. XII, 436.

⁹¹ Nádasdy Anna Nádasdy (II.) Ferenc (a „Fekete Bég”) és Báthory Erzsébet lánya. NAGY 1861, i. m. VIII, 19.

⁹² anababtíjsta, habán.

⁹³ Štátny archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/3, 29, 33, 37, 41, 45–56, 49; vö. DUKKON Ágnes, *Naplók, életrajztöredékek – kalendáriumlapokon* = BALÁZS, GÁBOR 2007, i. m. 381–391.

⁹⁴ A tanulmányok a naplóra épülő részleteinek közlését ld.: *A Thurzó család és a Wittenbergi Egyetem*, sajtó alá rendezte Dományházi Edit, Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Latzkovits Miklós, Szeged, 1989 (Fontes Rerum Scholasticarum, I), 435–446.

vari patikába való alapanyagokat küldetett Biccseré. Május 14-én maga is elindult, és csupán Boroszlóban időzött (ahol megtekintette egyik felmenője, Thurzó János püspök sírját), így július 2-ra haza is ért Biccseré.⁹⁵

Thurzó Imre peregrinációs naplója a Thurzó György 1597-es velencei utazását megörökítő naplórészlettel rokonítható. Az ifjú peregrinus naplójának célja lehetett, hogy feljegyezze a bejárt útvonalat és leírja a meglátogatott városok nevezetességeit (a korszak utazási irodalmának szabályai szerint). A feljegyzések célja lehetett továbbá, hogy az ifjú peregrinus tanulmányaival, a megszerzett tapasztalatokkal és kapcsolatokkal, valamint az elköltött pénzzel elszámolhasson az apja felé.⁹⁶ Ez támasztja alá az is, hogy Thurzó György fia nevelőinél is érdeklődött tanulmányai előmeneteléről és a rá bízott politikai-diplomáciai feladatok elvégzéséről.⁹⁷

Thurzó Imre 1617-es évben vezetett naplója apja többi (1596-os, az 1604-es, az 1607-es és az 1612-es években vezetett) naplójával mutat párhuzamot. A feljegyzéseket magyar nyelvű kalendáriumban vezette, melyet Bernard Kracker, a krakkói egyetem filozófusa és orvosdoktora készített; Farkas Imre fordított le és nyomtatott ki 1616-ban Sopronkeresztúron.⁹⁸ A kalendárium igazodik a 17. századi bevett megjelenési formához, azonban a paraszti tevékenységeket ábrázoló fametszetes hónapképek jó része rossz helyen és hibás kompozícióval jelenik meg. A januári hónapkép disznóölést ábrázol, ami jellemzően december havi ábrázolás, a februári hónapkép (vetés) helyett pedig hibásan áprilisi (fejés, vajköpülés) ábrázolás szerepel a kalendáriumban. A márciusi hónapkép szántást jelenít meg szőlőmetszés helyett, az áprilisi pedig birkanyírást, ami a legtöbb kalendáriumban júniusi vagy júliusi hónapképként szerepelt a korszakban. Május hónap képén csónakázás jelenik meg, a júliusin aratás, az augusztusin pedig ünnepi asztal, ami bevett módon január hó ábrázolása. A szeptemberi kép szánást jelenít meg, az októberi szőlőprést, a novemberi kendertilolást, a decemberi pedig (ismét) disznóölést. A januári és a decemberi hónapkép megegyezik, így feltehetően egy sorozatból származnak a metszetek, csupán a hibásan január hónaphoz is decemberi ábrázolást illesztették.⁹⁹

⁹⁵ RING Orsolya, *Thurzó Imre neveltetése = Sic Itur Ad Astra*, 12(2001), 41–47.

⁹⁶ Vö. KÁRMÁN Gábor, *Identitás és határok, 17. századi magyar utazók nyugaton és keleten = Korall*, 7(2006), 26, 74; LEIBETSEDER, Mathis, *Die Kavaliertour: Adelige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Köln, Weimar, Wien, 2004, 24–53, 138–142.

⁹⁷ Franz Armpruster levele Thurzó Györgynek, Wittenberg, 1615. szeptember 5. = DOMÁNYHÁZI, FONT, KESERŰ, LATZKOVITS 1989, i. m. 97; Jeremias Spiegel levele Thurzó Györgynek, Wittenberg, 1615. szeptember 19. *Uo.*, 106–107; Jakob Martini levele Thurzó Györgynek, Wittenberg, 1615. szeptember 21. *Uo.*, 109; Jeremias Spiegel levele Thurzó Györgynek, Wittenberg, 1615. október 4. *Uo.*, 113–114; Jeremias Speigel Thurzó Györgynek, Wittenberg, 1615. október 31. *Uo.*, 131–132; Jeremias Spiegel Thurzó Györgynek Wittenberg, 1615. november 14. *Uo.*, 138–139.

⁹⁸ Štátný archiv v Žiline so sídlom v Bytči, Oravský komposesorát – Acta varia thurzoniana 225/6.

⁹⁹ DUKKON 2003, i. m. 86–101; vö. Uő, *Szó és kép, A reneszánsz és barokk kalendáriumok illusztrációi = Irodalomtörténet, irodalomismeret*, szerk. Vilcsek, Béla, Cs. Varga István, Bp., ELTE TFK, 1995, 231–241.

A kalendárium címlapja dísztelen, a következő két oldalon az a szerző az adott évre vonatkozó adatokat (például, hogy a teremtéstől, vízözöntől stb. számítva az 1617 hányadik év), és a kalendáriumban használ állatövi jegyek és más jelek feloldását adja meg a szerző. A kalendárium naptár része ezután minden adott hónap esetében a következő: egy oldalon a hónap első felének napjait sorolja fel, névnapokkal és minden naphoz az adott tevékenység jelét társítva, fametszetes hónapképpel, majd négy üres oldal következik (hosszabb feljegyzések tételére), majd egy oldal, ami a hónap első felének napjai sorolja fel oly módon előkészítve az adott oldalt, hogy az rövid, naphoz rendelt feljegyzések tételére legyen alkalmas. A metszetes oldalon az adott hónap neve magyar nyelven, a rövid feljegyzések tételére kialakított oldalon latinul szerepel, néhány jeles ókori vagy bibliai esemény jelölésével. A naptár részt prognosztikon követi, amely Farkas Imre Nádasdy Pálhoz intézett ajánlásával indul. Ezt követően egy, a csillagok járását taglaló asztrológiai elemzés következik. A prognosztikon további része ez alapján határozza meg a várható időjárást és a termést, valamint a politika alakulását.

Thurzó Imre 1616. december 24-től, apja halálának napjától írta be saját kezével az eseményeket, napokra lebontva, minden eseményt dátummal jelölve. Azokat az 1616. év végi történéseket, melyek számára az 1617-es évre készült kalendáriumban nem volt előre kialakított hely, a címlapot megelőző üres lapokra írta. Ugyanitt adta meg a napló címét is: „In silenti et spe/ V[ive] V[t] V[ivas]/ Comes Emericus Thurzo de Arwa”. 1617. január 2-től kezdődően a kalendárium hosszabb feljegyzések tételére kialakított részeire írta naplóját, bejegyzéseit szintén dátumozva. Thurzó Imre feljegyzései 1617. február 7-ig magyar nyelvűek, néhány latin betoldással, február 17-től (tulajdonképpen a végtisztesség ceremóniájának kezdetétől) pedig latin nyelvűek.

Thurzó Imre láthatóan apja naplóíró hagyományát követte (egyébként feltehetően egy olyan kalendárium lapjain, amit még Thurzó György vásárolt) némiképp kiforrottabb formában, de ugyan úgy az udvari napló műfajában illeszkedő módon. A bejegyzések az udvar mindennapi életére, illetve a dominus tevékenységére koncentrálnak, érzelmek, vagy bármilyen személyes kiszólás nem jelenik bennük. A naplóvezetés kezdetét saját dominusi státuszának kezdetéhez és nem a kalendáriumi év kezdetéhez igazította. Ezt erősíti meg, hogy a temetés ceremóniájától (február 19.) kezdődően latin nyelvre vált a szöveg, közvetlenül utána Thurzó György testamentumának (melynek Thurzó Imre volt az első számú kedvezményezettje) végrehajtása és az új udvari rendtartás bevezetése (február 22.) következik a feljegyzések között.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy Thurzó György naplói a kora újkori napló műfajának kezdetleges jegyeit viselik magukon.¹⁰⁰ Az 1596-os, 1697-es, 1604-es, 1607-es és 1612-es évekből fennmaradt naplók alapvetően udvari naplóként értelmezhetők, de az utazási naplók és nyomokban a személyes naplók szabályszerűségei is felfedezhetők a szövegeken. A főúr környezetében már a 16. század közepétől meghonosodott naplóvezetési hagyományok, illetve a feleségének írt levelek alapján feltételezhető, hogy a 16. század végétől haláláig, 1616-ig folyamatosan vezetett, illetve írnokei vezettek kalendáriumba írt naplókat. Ezt a hagyományt fia, Thurzó Imre 1617-es évben írt naplója vitte tovább, amely egyértelműen Thurzó György naplóvezetési szokásait viszi tovább, azonban némiképp kiforrottabb módon. Korábbi, peregrinációja alatt vezetett naplója, illetve a Thurzó családban mélyen gyökerező naplóírási hagyományok alapján (melyet a női ágon is örökítettek) feltehetően ő is élete végéig vezetett hasonló, udvari-utazási naplót.

Thurzó György naptárbejegyzéseiben mindennapi életének szubjektív élményei jelennek meg. Az eseményeket az adott pillanatban szemléli, nem reflektált a kor eseményeire, nem következtetett és retrospektív megjegyzéseket sem tett a szövegekbe. A naplók praktikus és nem esztétikai célokat szolgált, elsősorban ez emlékezet segítését, illetve tehermentesítését. Azonban láthatóan ezt sem hosszú távra vonatkoztatva, hiszen a kalendáriumok és bennük a naplók megőrzése láthatóan Thurzó György és fia, Imre számára sem volt fontos. Sokkal inkább rövid távon, pár hónap, esetleg néhány év távlatában őriztek meg általuk visszakereshető módon az udvar mindennapi működésére vonatkozó adatokat.

Thurzó György nádor a kalendáriumok nyomtatott naptári részét az idő múlásának számontartására használta, a bele írt feljegyzések mindennapjainak történéseit örökítik meg. Arra vonatkozóan viszont nem maradt fenn utalás, hogy Thurzó György a prognosztikonok szövegeinek és előrejelzéseinek hasznát vette-e, és ha igen milyen módon.¹⁰¹

A naplók mintegy az idővel és a főúr cselekedeteivel számolnak el, hasonlóan a bicsei Thurzó udvar más, pontosan vezetett számadó dokumentumaihoz, pl. a gazdasági feljegyzésekhez, inventáriumokhoz stb.¹⁰² Ahogyan az udvari írnokek kimutatásokat készítettek a bicsei uradalom működéséről, a kiadásokról és a bevételekről, valamint folyamatosan felmérték és számon tartották a meglévő javakat, ingóságokat, könyv- és iratjegyzékeket szerkesztettek, gyűjtötték és

¹⁰⁰ A napló mint műfaj értelmezési lehetőségeiről és kereteiről a 16–18. századra vonatkozóan összefoglalóan ld.: S. SÁRDI 2014, i. m. 71–78.

¹⁰¹ A kalendáriumok prognosztikonok szövegeinek korabeli kritikájáról ld.: DUKKON Ágnes, *Asztrológia és keresztény hit a régi kalendáriumokban (Frölich Dávid) = Irodalomtörténeti Közlemények*, 196(1992), 5–6, 594–606.

¹⁰² Ezek jegyzékét ld.: PELKOVIČ, Stanislav, *Štátny archív v Bytči, Oravský Komposesorát 1526–1864, Inventár*, Bytči, 1961, Štátny archív v Bytči, 52–53.

rendszerézik a beérkező, és másolati könyvekbe vezették a kiküldött leveleket, úgy vezették be a főúr cselekedeteit és mindennapjainak eseményeit is a kalendáriumok lapjaira, mintegy ezzel is az intézményesítés útjára vezetve az udvart.¹⁰³

Bódai, Dalma

The *Schreibkalender* and their user Lessons of the calendar notes of palatine Georgius Thurzó

Palatine Georgius Thurzó used the printed calendar part of the *Schreibkalenders* to count the time, and the notes written in it to record the events of his everyday life, in this way to account for time. However, no indication remained as to whether and in what way it used the texts and predictions of the prognosticons.

Georgius Thurzó's diaries (from 1596, 1957, 1604, 1607, 1612) can basically interpreted as court diaries, but the regularities of travel diaries and personal diaries can also be discovered in the texts. The tradition of the diary writing can be observed in the family and the social network of Thurzó since the middle of the 16th century. Based on his letters written to his wife, I have a shrewd idea that from the end of the 16th century until his death in 1616, he wrote diaries or his scribes wrote his diaries. This is confirmed by the diary of Emericus Thurzó written in 1617, which clearly carries on the diary writing habits of Georgius Thurzó, but in a somewhat more matured way.

Keywords: 16th century, *Schreibkalender*, calendar, diary, time, writing, court culture.

---

¹⁰³ ILA Bálint, *A Thurzó-család levéltára = Levéltári Közlemények*, 10(1932), 1–2, 16–23.